

Alaktani adalékok.

(Első közlemény.)

1. A tövégi rövid magánhangzók kérdéséhez.

Az összehasonlító nyelvtudomány kétségtelenné tette, hogy az eredeti magyar szavaknak azon rövid magánhangzói, a melyeket «kötőhangzóknak» is szokás nevezni, s a melyek most csak a ragok és a képzők egy része előtt vannak meg, eredetileg mind vagy legalább leges-legnagyobbrészt megvoltak a szavak ragtalan alakjának a végén is (kivéve természetesen azokat, a melyek analógia útján kerültek bele a ragos és a képzős alakokba).

Ezzel azonban még nincsen az egész dolog tisztázva, mert még egy kérdés, vagy talán kettő is áll előttünk. Nevezetesen: voltak-e még olyan szóvégi eredeti rövid magánhangzók a magyar nyelv történeti korában is? — és ha nem: megvoltak-e általánosan a magyar nyelv külön életében a történelem-előtti korban?

Az utóbbiban MUNKÁCSI (NyK. XXV. 284) kételkedik; az előbbi kérdésre azonban a közfölfogás szerint ráhagyó a felelet, noha ez ellen is hangzottak föl kétségek (v. ö. NyK. XXV. 286: MUNKÁCSI; XXXI. 227: SZINNYEI).

A fölhozott bizonyítékok háromfélék: 1. a jelenkori népnyelvből, 2. kódexekből és XVI. századi írókból, 3. Árpád-kori oklevelekből és az ANONYMUS krónikájából összegyűjtött adatok.

A mi az elsőket illeti, a legújabb időig magam is abban a nézetben voltam, hogy mai napság is akadnak a nyelvjárások egyikében-másikában szórványos maradványai az egykori szóvégi eredeti rövid magánhangzóknak, s *Magyar Nyelvhasonlítás* című munkámban (2. kiadás, 1903: 59. és 60. l.) a következőket sorolom

föl: a) *héjju* v. *héju*, *szijju* v. *sziju*, *joho*, *terhi*, *dühü*; b) *hivu*, *szivu*, *rivu*, *nyivu*.

Most azonban már szükségét látom a «pörüjtásnak» (mint sok más esetben is), azért vizsgáljuk még egyszer sorra ezeket a bizonyítékokat.

1. *Héjju* v. *héju* (*héjj* mellett: Háromszék m. MTsz.). — MUNKÁCSI (ÁKE. I. 321.) a *héj* szót a következőkkel egyezteteti: zürj. *kił* «haut, schale, hülse» (WIED.) | votj. *kił* 1. «die dünnen, gelben, sich abschälenden schuppen an der rinde der tannenbäume»; 2. «die schuppen auf dem kopfe» | vogÉ. **çal* ebben: *çalp* «a nyírhéj kérgének külső leváló fehér v. sárga hártája». — Hozzátehetjük még ezt: zürjP. *kyl-* (azaz: *kił-*) «abnehmen, abreissen (die haut, birkenrinde)» [GENETZ, Ostperm. sprachstud.].

A zürj. és a votj. alak tanúsága szerint a vog. *çalp* származékszó (*çal-p*); MUNKÁCSI a denom. *-p* képzőt látja benne s azt mondja: «egészeben ily értelmű lehet: 'hártás v. pikkelyes' (t. i. kéreg)». A vog. *-p*-képzős denom. névszóknak a magyarban *=ú*, *=ü*, *=u*, *=ü*-végűek felelnek meg, pl. *puŋkəp* ~ *fogú*, *fogu*; *vitəp* ~ *vizü*, *vizü*, tehát a *héjju*, *héju* a vog. *çalp*-nak egészen szabályos megfelelője lehetne. Azonban van itt egy kis nehézség, sőt nem is csak egy, hanem kettő. Először is kissé bajos egy «hártás» jelentésű szónak «hártás» etymont tulajdonítani. Másodszor a vog. *-p*-képzős melléknevek rendszerint jelzős főnevekből alakultak, s ritkák az olyanok, mint *koatpə* «ügyeskező» (Vog. Népk. Gyűjt. III. 491). Eszerint *çalp* eredeti jelentése aligha lehetett «hártás v. pikkelyes», hanem inkább «-hártájú v. pikkelyű». Ilyen eredetibb jelentésből pedig még bajosabb a mostani «hártás» jelentést eredeztetni.

De hátha a *çalp* nem is denom., hanem deverb. származék? A zürjP. *kił-* ige följososít egy vog. **çal-* «hánt, hámoz» ige föltevésére, s ennek nom. verbaléja lehet a *çalp* = ered. «hántalék, háncs» (nom. acti v. objecti, mint: *aləsləp* «halászati zsákmány», *təp* «étel»). A vog. deverb. *-p*-nek magyar megfelelője *=ó*, *=ö* (pl. *pūləp* ~ *faló*, *mənəp* ~ *menő*), a melynek tudvalevőleg *=u*, *=ü* változata is van, mégpedig egyebek közt a Székelyföldön is (pl. *furu* MTsz.). Eszerint a *héjju*, *héju* szót mégis a vog. *çalp* megfelelőjének tarthatjuk, s így *u*-ja nem megmaradt tővégi magánhangzó, hanem képző.

Azonban a *héjju*, *héju* alakra nézve még egy lehetőséget kell megemlítenem. Egy teljesen hiteles közlés szerint u. i. Uzonban (Háromszék m.) így is mondják: *hijj*, alma *hijja* (MTsz.). Ez azt a gyanút kelti bennünk, hogy a *héjju*, *héju* szó véghangzóját talán egy másik szó ráhatásának tulajdoníthatjuk. Ez a «padlás» jelentésű *hiu*, a mely a Székelyföldön még a következő alakokban fordul elő: *hi*, *hi*, *hiiju*, *hiiju*, *hiju*, *hijú* (ház *hijja*) (MTsz.). A két szó hasonlósága könnyen alkalmat adhatott a következő arány szerinti analógiás alakulásra: [ház] *hijja* : *hiiju*, *hiju* = [fa, alma] *héjja* : *x*; és *x* = *héjju*, *héju*.

Ezen lehetőségek akármelyike bizonyul is valóznak, a *héjju*, *héju* szó kitörlendő a bizonyítékok sorából.

2. *Sziju* v. *sziju* (Erdély, Székelyföld MTsz.). — BUDENZ (MUSz. 296) a *szíj* szót a *szilánk*, *szilány*, *szilács*, *szilony*, *sziat* szavakból kikövetkeztethető **szil* «secare, findere, scindere» ige képzője-vesztett származékának tartja, a melynek még megmaradt teljesebb (képzős) alakja a MNySz.-ban említett dial. *sziu*. A szó etymonja szerinte: «fissum, scissum, segmen».

Azóta előkerült a *sziju*, *szijju* alak, sőt *szijú* is (MTsz.), és előkerült a *szil* (*szijjok*, *szív*) «vág, hasít, farag, gyalul» ige is (MTsz.), s ezek kétségtelenné teszik BUDENZ magyarázatának helyességét. — Eszerint a *szijju*, *sziju* szó végén nem megmaradt tövéghangzó, hanem képző van, a mely még hosszú *ú* alakban is előfordul. (Ugyanez a képző van a *háncs* szó teljesebb *háncsu*, *háncsú* [MTsz.] alakjának a végén.)

3. *Joho* «juh» (Moldvai csáng. MTsz.). — Brassó m. Hétfaluban a juhot *juhó*-nak nevezik (MTsz.), s ezzel az alakkal azonos a moldvai *joho*; abban a nyelvjárásban u. i. gyakori a szóvégi *ó* megrövidülése, pl. *hardo* (hordó), *zallo* (olló), *ilvaszo* (olvasó), *zirogato*, *ziro* (irogató, író = jegyző) (Nyr. XXX. 61, 171). Eszerint *joho* < **johó*, s így rövid véghangzója nem régi maradvány, hanem újabbkori fejlemény.

4. *Terhi* «teher» (Brassó m. Hétfalu MTsz.). — Ez az alak minden bizonynyal azonos a *terhe* alakkal, a mely a NySz.-ban és a MTsz.-ban található. Előfordul az idézett helyeken kívül

HELTAINÁL is (*terhe*: «teher», *terhehordó*), és ragos alakjai ő nála: *terhéd, terhével, terhébe* (azaz: *terhêd, terhêvel, terhêbe*, l. MNy. V. 392.). Ennek változata: *terhő* (MTsz.). — A szónak különféle alakjai közül legeredetibb a *terh*; ebből lett aztán *tereh, terôh*, ragozva: *teréhben* (azaz: *terében*), **terôvel, terét és terít* stb., s ezekből vált ki a *terë, tere, teri, terő* alanyeset; ezeknek a *terh* alakkal való összeelegyedése eredményezte a *terhe, terhi, terhő* alakokat (v. ö. TMNy. I. 316), tehát a czimbeli szó véghangzója újabb keletű. (Ugyanígy magyarázhatjuk a *pehely* szónak *pelyhe, pëlhi, pôlhe, pøjhe* stb. változatait; l. NySz. és MTsz.)

5. *Dühü* (*dühübe, dühübetegség, dühübogár* Háromszék m. MTsz.). — Ez kétségkívül elvonás útján keletkezett a *dühös* melléknévnek *dühüs* változatából (Háromszék m. stb. MTsz.).

6. *Hívu, szívu, rívu,* nyívu* (hí, szí, rí, nyí MTsz.) és *viu, viyu* (ví), *hiu* (hí), *siu, sívu* (sí), *reio* (rí) (kódexekben és XVI. századbeli íróknál, l. SIMONYI, A magyar szótök 17, 18. és TMNy. I. 215). — Az utóbbi helyen S. azt mondja: «valószínű, hogy ezek **szivun, hivun*-féle személyragos alakokból rövidültek, v. ö. a kimutatható *szín, hín*-féle nyelvjárási formákat». Vele együtt most már magam is abban a nézetben vagyok, hogy ezekben a tövéghangzó valamely mássalhangzó elveszése után került a szó végére. Csak az a kérdés, *n* volt-e az a végmássalhangzó, vagy más. SYLVESTERNÉL a *hiu* szó ötször fordul elő részint hexameterben, részint pentameterben: «hütre *hiu* mind, hogy senki se mentse magát»; «hütre *hiu*, Sául, csudakippen tíged az Isten» (háromszor); «az Krisztus, hálát ád, az igára *hiu*». Mármost, minthogy tudjuk, hogy SYLVESTER versei legnagyobb részt hibátlanok, valószínűnek tarthatjuk, hogy ő a *hiu* igét *hiú*-nak ejtette. Ha pedig ennek az *ú*-ja hosszú volt, akkor bizonyára hosszú volt valamikor a többiek véghangzója is. S ha ez áll, akkor a *szívu, hívu* < **szívú, *hívú*-féle alakok megelőzője aligha **szivun, *hivun*-féle volt, mert arra nem tudunk példát, hogy *n* elveszése után a megelőző rövid magánhangzó helyett hosszút ejtettek volna (v. ö. *-ban, -ben* > *-ba, -be*; *bizon* > *bizo, épen* > *épe, ippen* > *ippe* MTsz.; a közvetítő hang-

* A moldvai csángóknál: *hiu, szíu, ríu* (Nyr. XXXI. 3).

alak nyilván naso-oralis magánhangzón végződött, pl. *ippen* > **ippe* > *ippe*). Hanem, igenis, közönséges a rövid magánhangzó + *l*-ből fejlődött hosszú magánhangzó, azért valószínűnek tarthatjuk, hogy a *hivu*, *szivu* < **hivú*, **szivú*-félék korábbi **hivul*, **szivul*-ból valók; v. ö. *híl*, *szíl*, *ríl* stb. és *szivül* MTsz. — Azonban akárhogy áll is a dolog, az mindenesetre nagyon valószínű, hogy a *hivu*, *szivu*-félék véghangzóját régebben valami mássalhangzó követte.

Eszerint mindazon példák, a melyeket könyvemben az Árpádok kora utáni időből idéztem, kitérlelendők a bizonyítékok sorából.

Mármost vegyük elő még azokat is, a melyeket könyvemben mellőztem.

1. *Mihe* (SIMONYI, A m. szótók 19). — *Mihe* (közny. *méh*) más változatai: *mêhe*, *méhely* (o: *mêhej?* *mêhel?*), *mihê*, *mîhe*, *mîhe*, *mîhêje*, *mîhik* (MTsz.). Ezek közül a *méhely* (ha ugyan nem hibás hallomás után való följegyzés) és a *mihê* kétségkívül a «mühely» jelentésű *mêhej* v. *mêhel* és *mihê* szó ráhatásának köszöni az alakját. — A szó eredete még nincsen kiderítve (v. ö. SETÄLÄ, ÄH. 273; HALÁSZ, Nyr. XXI. 481; MUNKÁCSI, ÁKE. I. 458, 651). Az e-végű alanyeset mellett használatos ragos és képzős alakok (*méhét*, *méhéje* Nyr. XXI. 483; *mîhêje*, *mîhik*; *mîhis*, *mîhis* «méhes» MTsz.) *é*, *í*, *i*-je a magánhangzó eredetibb hosszú voltára vall (v. ö. *szême* ~ *szēmét*, *szēmít*, *szēmít*). Eszerint a *mêhe* stb. a *méh*-nek nem teljesebb alakja, hanem valószínűleg származéka, mégpedig diminutivuma («méhecske»), a melynek képzője az *atyám*, *anyám*, *öcsém* stb. szavakbeli *-á*, *-é*-vel azonos.

2. *Moha* (SIMONYI i. h.). — Változatai: *moh*, *móh*, *moho*, *moj*, *muha* NySz., MTsz. — A szó szláv eredetű. MIKLOSICH (EtymWb.) ószl. *мъхъ* alakot idéz, s a szó a szlávásban valamikor csakugyan magánhangzós-végű volt; azonban most már minden kétséget kizáróan be van bizonyítva, hogy a szóvégi *ъ* a X. században a déli szlávásban már nem hangzott, hanem pusztán hagyományos írásjel volt (v. ö. Соболевский: Древний церковно-славянскій языкъ. Москва, 1891. 138, 139; OBLAK V. Die halbvocale und ihre schicksale in den südslavischen sprachen. Archiv für slav. phil. XVI. 157, 158, 162). Eszerint a *moh* is szóvégi magánhangzó nélkül

honosodott meg nálunk, s a *moha* alak *-a*-ja későbbi járulék. Valószínű, hogy ez az alak a *famoha* (azaz: *fa moha*) birtokos összetételből vált ki.

3. *Kehe* (SIMONYI i. h.). Változatai: *keh*, *kehi* «hurut, köhögés» (MTsz.). — Ezek nyilván a *kehél* (*kehel*, *kehöl*, *kehül*) és *kehél* igékből (MTsz.) vannak elvonva, a melyeknek az alapszava hangutánzó szó (v. ö. *köhög*, *köhint*, *köhécsél* és *kahog* «köhög», *kahol* «köhög, köhécsel», *kahitol*, *kahittyul* u. a. MTsz.; — és v. ö. f. *köhii* «szárazon köhög, harákol», *köhisee* u. a., *kökhä*, *köhä* «száraz köhögés», a melyek szintén hangutánzó).

4. *Kökinye* (kökény, SIMONYI i. h.)*) Van *kökönye* alak is (MTsz.). — Török eredetű (v. ö. MUNKÁCSI, NyK. XXI. 120), s a kirk. *kügen*, oszm. *köken* stb. amellet tanúskodik, hogy a *kökinye*, *kökönye* alak szóvégi magánhangzója későbbi járulék.

5. *Koha* (SIMONYI i. h.). — A *koh* (kohó, NySz., MTsz.) szóra nézve a NyK. XXVII. 376. l. azt a nézetemet nyilvánítottam, hogy valószínűleg «elvonás útján állott elő a *kohol* (1. coquo, ferrumino, conflo MA. kochen, löten PPB. [schmelzen] NySz.) igéből, a mely a német *koch-* igének magyarosított átvétele; a *koh*-ból pedig a *kohó* vagy úgy keletkezhetett, mint a *moh*-ból a *mohó* (t. i. *mohon* > *mohón* : *mohó*, v. ö. NySz., MTsz.; *kohok* > *kohók* : *kohó*), vagy pedig a következő fejlődés útján: *kohol* > *kohól*, s ebből elvonva: *kohó*». LUMTZER és MELICH (Deutsche Ortsnamen und lehnwörter 151) föltevése szerint a *koh* szintén a *kohol* igéből való elvonás, s ebből lett a *kohó* (de nem úgy, a hogy én gondoltam és gondolom maig is); szerintük u. i. «musste [der ungar] *kohol* = kochen als ableitung zu *koh* auffassen, und konnte den neugewonnenen begriff leicht an den namen des schmelzkochofen heften, mag dieser nun psychologisch als nomen agentis oder actionis aufgefasst sein. Mit diesem auf diese weise abstrahierten *koh* wurde dann die participe-weiterbildung mit *-ó* vorgenommen». (Erre most nem akarok megjegyzéseket tenni.) — A *koha* alak (a melyre, melléke-

*) A 4–10. sz. alattiak a TMNy.-ban nincsenek bizonyítékokul fölhozva.

sen mondva, csak egyetlen-egy adatunk van: Nyr. XIII. 309) az előbbieket szerint semmi esetre sem lehet a *koh*-nál régiebb, hanem inkább még a *kohó*-nál is újabb (*kohó* > **koho* > *koha*; v. ö. *huza-vona*; *csapa*, *forga*, *hulla*, *dia* MTsz.; -*kora* stb.).

6. *Pihe* (SIMONYI i. h.). Változatai: *pihe*, *pihi* (MTsz.). — Ezek a *pehely* szónak régi *pelyh* alakjára (NySz.) vihetők vissza; ebből lett *pelyeh* (*peleh* NySz.), s azután úgy mint fönebb a *terhi* szónál láttuk: *pelyhe*, *pélhi* stb., s végül ezekből *píhe*, *pihe*, *pihi*. A *pih* (NySz., MTsz.) nem a *pihe* kopott alakja, hanem a *pelyh*-ből fejlődött (v. ö. TMNy. I. 316.).

7. *Bokála* (SIMONYI i. h.), *bokálla* «cserépkorsó» (MTsz.); v. ö. *bokály* «pokal» (NySz.), *bokáj*, *bokály* «cserépkorsó» (MTsz.). — Külön-külön átvétel: a mássalhangzós-végű az olaszból való, de nem a *boccale*, hanem a velenczés *bocal* mássa; a *bokála* pedig SIMONYI szerint is «újabb szláv közvetésre látszik mutatni» (i. m. 21.).

8. *Rigya* (SIMONYI i. h.), *rinya*, *rogya* «barka (dió-, mogyoró-, éger-, gyertyán-, rekettye-, fűzfa barkája)» (MTsz.). — A magashangú *rügy* szóval a mélyhangú *rigya* (*rinya*, *rogya*) csak úgy lehet azonos, ha mind a kettő ugyanegy magashangú idegen szó átvétele (a milyen pl. *galagonya* és *gelegénye* MTsz.); ha azonban eredeti szavak, akkor a *rigya* a hangrendi eltérés miatt nem tekinthető a *rügy* teljesebb alakjának. A két szó eredetének nyomozása más-más irányba visz. A *rügy* megfelelőjét MUNKÁCSI a vogul *rünt*, *ränt*, *ränte* «rügy» szóban találta meg (NyK. XXV. 282). A *rigya* szó eredetének nyomára vezet a *lërigyázik* ige, a melynek jelentése: «lehullatja a barkáit» (MTsz.); másrészt *lëragyázik* a. m. «esős idő v. záporosó miatt mindjárt a virágzás után leperreg (a szöllő szeme)» (MTsz.), vagy talán helyesebben: a virága; így is: *lëragyázik* (a szöllő), a min az ország délnyugati részében azt a jelenséget értik, mikor «a szöllő virágzásakor uralkodó kedvezőtlen időjárási viszonyok megakadályozzák a virág megporzását, minek következtében a szöllő virága nem köt, a virágzás után lehull, s így természetesen nem érlel gyümölcsöt» (Borászati Lapok XXXI. 829.). Mármost ha hozzávésszük, hogy a *rigya* szónak van *rogya* változata is, és

rogya változata van a *ragya* szónak is (MTsz.), s az utóbbi a szb. *rdja* átvétele, továbbá hogy a *rigya* jelentése nemcsak «barka», hanem ezenkívül «bimbó helye, ha elvirágozott» (Zala m. NyK. XXV. 282): az a sejtelen támad bennünk, hogy a *rigya* azonos a *ragya* szóval. Ezt valószínűvé teszi az, hogy *ragyának* nevezik egyebek közt a szőlőlevél alsó lapjának felbőréből keletkező szőrnemű kinövéseket, nemkülömben azon fehér pókhálóképű borítéket, itt-ott fénylő fekete kis gömbös termésekkel, a mely a szőlőleveleket leginkább őszzsel borítja (Érték. a term. tud. köréből. Kiadja a M. T. Akadémia. VII. 7. sz. 4. l.). Ebből érthető, hogy a *ragya* szónak *rigya* változata fölvette a «barka» jelentést. Eszerint a *rigyának* a *rügyhöz* semmi köze sincs.

9. *Sere* (SIMONYI i. h.) és *csere* «cser» (NySz., MTsz.); *csere-fa* (NySz., MTsz.). — Van egy másik *csere* szavunk is, a mely «cserjés, bokros helyet» jelent (MTsz.), MOLNÁR A. szótárában pedig így van értelmezve: «quercetum, vepretum, vepres»; s ezzel nyilván azonos a népnyelvi *cserő* «sűrű túskebokor» (MTsz.). Megjegyzendő azonban, hogy a MA.-adta «quercetum» értelmezés nincsen igazolva; legalább a NySz.-idézte példák mindegyikében «cserjés, bokros hely» jelentésű lehet a *csere*, s egy részükben határozottan az. Ez a *csere* kétségtelenül azonos a *cserje* szóval, a melyet BALLAGI Teljes Szótára így értelmez: «ált. mindenféle vad fanövény csemetéje; külön. a cserfa bokros csemetéje». Az előbbi általánosabb jelentés eredetibb voltát bizonyítják a NySz. következő (hibásan a *cserés* mutató-szó alá sorolt) adatai: «tövis bokrok es *cseres* [olv.: *cserés*] helyek: rubeta et virgulta» (Ver: Verb. 213); «*cseres* [olv.: *cserés*], gazos erdő» (Szal: Krón. 238). A MTsz. szerint Mándon (Szatmár m.) *cserés* a. m. «fiatal tölgyerdő»; PPBl. szótára szerint pedig *tserés hely* = «carpinetum» [gyertyános]; ez a két eltérő jelentés szintén a fönnebbi általánosabb jelentés eredetibb voltára vall. Mindebből az derül ki, hogy a *csere* szó nem azonos a *cser* szóval. Ez utóbbi a déli szláv *cer* (< lat. **cerru* = *cerrus*) átvétele; s ha valamikor volt is a szlávtságban magánhangzó a végén (a mit nem tartok lehetetlennek), az az átvétel korában — éppúgy, mint az eredeti szavaké — már nem volt meg (l. fönnebb a *moha* szó alatt), tehát a magyarban véghangzó nélkül honosodott meg. (A szókezdő szl. *c* ~ *m*. *cs*-re nézve v. ö. *császár*, *cső*.) —

A *csere-fa* (s ebből aztán magában is: *csere* «quercus») a *csere-fá*-ból a *csere* (= *cserje*) szó ráhatása útján keletkezett. (Hogy a *csere* szónak van-e valami köze a tabasszarán *čere* «strauch» szóhoz [v. ö. MUNKÁCSI, ÁKE. I. 200], annak a vizsgálatával nem tartom most szükségesnek foglalkozni.)

10. *Epere* (SIMONYI i. h.) és *eperje*, *epörje*, *epérgye*, *epérnye*, *epörnye* (MTsz.). — MUNKÁCSI kimutatta, hogy az *epër*, *epëj* szó megfelelője a vog. *äprijəχ*, *äpəjəχ*, *äpəraχ*, *äpəraχ* «földi eper» (Nyr. XXIII. 1). — Eszerint az *epër* és változatai egykori **epërejë*-ből fejlődtek, mégpedig kétféleképpen: 1. **epërejë* > **epërijë* > *epëj*; 2. **epërejë* > **epërej* > **epëré* [v. ö. *eprés-alj* MTsz.] > *epëre*. — Az *epërje* alak nagyon hasonlít a vog. *äpəjəχ*-hez, azonban mégsem tökéletes mássa, mert ennek *-rjəχ* utórésze korábbi *-raχ*-ból való (v. ö. osztjÉ. *raχ* «bogyó», pl. *mü-raχ*, D. *mü-rəχ*. «földi eper»). Valószínű, hogy az *epërje* (acc. *-jét*) az *epëj*-ből lett, mint *fürj*-ből *fürje* (MTsz.). — Megemlíthetem, hogy az *epër*-éhez hasonló változatai vannak a *szödör* szónak is, ú. m. *szedere* (Nyr. XXX. 4), *szederj*, *szederje*, *szödörje*, *szedernye*, *szödörnye* (MTsz.), s a *szederj* alak *-rj* végzete (mint MUNKÁCSI is mondja fönnebb idézett cikke végén), tehát a *szedere* alak *-re* (< *-ré*) végzete is a vog. *raχ* megfelelője.

11. Az Ehrenfeld-kódexben: *ehsege* (éhség), *olyw* (oly), *eze* (ez), *kewlewmbekylemb* (külömb-külömb), *eleztebe* (elesztébb, prius), *auagya* (avagy) stb. (VOLF Gy. Nyelvelméltár VII. k. XVIII. 1.; SIMONYI i. h. és TMNy. I. 214, 215). — Nem sorolom föl valamennyit, mert ezekkel sommásan végezhetünk. Tudvalevő dolog, hogy az Ehr.-k. tele van nemcsak furcsábbnál furcsább hibás fordításokkal (l. KATONA LAJOSnak nagy gondossággal összeállított gyűjteményét: Nyr. XXXI. 312. stb.), hanem íráshibákkal is. Íme mutatványul egynéhány:

yonhanban (jonhában) 3, *mamalastyat* (malasztját) 3, *mondyaual* (mondja vala) 4, *kyenuzesekuel* (könyvezésekvel) 4, *vymadsagonban* (vimádságonkban) 5, *kellyent* (kelljen) 6, *zokat* (sokat) 7, *vztyuat* (osztja vala) 7, *latyaual* (látja vala), *annakutan* (annak utána) 8, *zensegnek* (szentségnek) 8, *leleuen* (lévén) 8, *fele* (felele) 9, *sewny* (s jöni) 10, *neket* (neked) 11, *nec* (neked) 12, *ozyuala* (ószja vala) 12, *latynya*

(látnia) 12, *s ew* (sóg) 12, *ualna* (volna) 15, *hazam* (hozzám) 15, *menyent* (menjen) 16, *mongyat* (mondjad) 16, *teget* (téged) 16, 18, *tartokna* (tartóknak) 16, *yban* (jobban) 16, *yelnue* (jelenve) 16, *lakozykual* (lakozik vala) 19, *ynte. toua* (ím té-tova) 21, *telyestytyuala* (teljesíti vala) 22, *bewnewkteut* (bűnöktől) 22, *adnan* (adnám), *yewteu* (jőjj te) 23, *tekedet* (tégedet) 23, *menyuen* (menvén) 24, *kyuanatuala* (kívánatval) 24, *zygetbet* (szigetbel v. -be) 27, *halakna* (halaknak) 29, *mynkent* (minket) 31, *zolgaratra* (szolgálatra) 32, *scererent* (szerént) 35, *zolgaltatikual* (szolgáltatik vala) 36, *felelen* (felelne) 41, *zenseges* (szentséges) 41, *lewlyua* (löli vala) 42, *ferenben* (Ferenczben) 44, *zolgald* (szolgád) 45, *hannen* (ha nem) 47, *monda* (mondám) 47. l. — stb. stb.

Azt hiszem, ebből könnyű levonni a következtetést, a mely nem lehet más, mint az, hogy az ilyen íráshibáktól hemzseggő kódexben itt-ott előforduló látszólagos teljesebb szóalakokat nem szabad hitelesekül elfogadnunk. Hiszen, ha elfogadjuk, hogy az *eze, ehsege, olyw* írás *ezë, éségë, olyu* kiejtést jelöl, akkor azt is el kell hinnünk, hogy az idegenből került *Ferencz* meg *kérészt* valamikor így hangzott: *Ferenczë, krészte*, mert a kódexben a *Ferencznek, kérésztnek* alakokat így találjuk írva: *fferenczenek* (49.), *Crestenek* (76. l.).

Ezen fejtegetésekből kiviláglik, hogy az Árpádok kora utáni időből az egykori szóvégi eredeti rövid magánhangzóknak egyetlen-egy kétségtelen maradványa sincsen kimutatva.

A következő kérdés az, hogy mikép vélekedjünk az Árpádokori oklevelekben és az ANONYMUS krónikájában előforduló *u*-végű szavakról, pl. *nogu* (nagy), *harmu* (három), *zadu* (szád), *zerelmu* (szerelem) stb. Ennek a kérdésnek a tárgyalását azonban máskorra kell hagynom.

SZINNYEI JÓZSEF.